

ALBERTNÉ BALÁZSI JULIANNA

Jelnyelvek és nyelvi tervezés Hollandiában és Flandriában

Sign language and language planning in the Netherlands and Flanders

Since Act CXXV of 2009 recognized the community of the users of the Hungarian sign language (HSL) as a language minority entitled to use and improve sign language, the barriers have been torn down for the standardization of HSL and the creation of conditions for bilingual (sign language and auditory-verbal/oral) education. This research study aims to discuss how deaf education and sign language standardization developed in the Netherlands and Flanders, both systems being ahead of ours by a few steps in this respect.

Bevezetés

A *Modern Nyelvoktatás* olvasói számára egyre ismerősebbek a hazai siket közösség nyelvi és nyelvtanulási kérdései, hiszen az elmúlt években a lap több cikket is közölt ebben a témában (Grosjean 1999: 5–8; Csetneki 2013: 133–141; Kontráné 2014: 3–14; Csetneki 2014: 75–86).

Miután a 2009. évi CXXV. törvény a magyar siketek közösségét nyelvi kisebbségnek, a magyar jelnyelvet pedig önálló természetes nyelvnek ismeri el, elsődleges feladattá vált a siketek oktatásában a bilingvális módszer bevezetése. A 2017-től várható kétnyelvű oktatásnak az a lényege, hogy a siket tanulók az ismeretekhez jelnyelven is, és ezzel párhuzamosan magyar nyelven is hozzáférnek. A bilingvális oktatás feltételeinek megteremtésére az MTA Nyelvtudományi Intézetében „JelEsély” néven, a TÁMOP 5.4.6/B-13/1-2013-0001 projekt keretében kutatások folynak a siket közösség jelnyelv-használatáról (<http://jelesely.hu/web>).

A kétnyelvű oktatás nagy lépés lesz a siketek ismeretekhez juttatásában, és így közvetve munkaerőpiaci helyzetük és életminőségük javítása szempontjából is, különösen annak ismeretében, hogy ez a lehetőség évszázadokon át el volt zárva előlük (Bartha–Hattyár–Szabó 2006: 894–898; Szabó 2007: 30–35).

A jelen tanulmány azt mutatja be, hogyan alakult a siketek nyelvhasználata Hollandiában és Flandriában, ahol a bilingvális tanítás, a korpuszépítés, a standardizálás és a jelnyelvészeti kutatás néhány lépéssel előttünk jár. Milyen gondokkal küszködtek (és küzdenek) ők? Mennyiben építhetünk tapasztalataikra?

Hollandia és Flandria: egy nyelv két országban

Amikor a jelnyelvek helyzetét egy-egy adott nyelvterületen vizsgáljuk, nem tekinthetünk el az érintett ország(ok) történelmének, gazdasági és politikai helyzetének rövid felvázolásától. Mire az eredeti (héber, görög) nyelvekről hollandra fordított első

Biblia 1637-ben megjelent, a korábban egységes Németalföld már szétvált két részre: az önálló hét északi tartományra (a mai Hollandiára) és a spanyol uralom alatt maradt flamand, brabanti és limburgi tartományokra, melyek ma Belgium északi, népesebb részét, Flandriát képezik. Lakóit a továbbiakban flamandoknak nevezzük.

A flamand értelmiség előtt a 17. század elején két lehetőség állt: vagy átmenti javait a hét szabad északi tartomány egyikébe, vagy behódol az idegen hatalomnak, ami a gyakorlatban a franciának mint hivatalos nyelvnek a használatát jelentette. A flamand köznyelv, ha akkoriban beszélhetünk ilyenről, valójában számtalan dialektus összessége volt, meglehetősen alacsony presztízsű, afféle „paraszti nyelv”.

Hollandia ezzel szemben a 17. században történelme fénykorát élte. A tengeri kereskedelem és az ehhez kapcsolódó felfedezések, majd a gyarmatosítások hatására gazdasági nagyhatalommá vált, ami mai gazdagságának is egyik alapja. Az anyagi gyarapodás következtében sosem látott virágzásnak indultak a tudományok és a művészetek: 1575-ben Leidenben megalapították az első egyetemet, felvirágozott a filozófia (Benedictus Baruch Spinoza), az irodalom (Joost van den Vondel), a festészet (többek között Rembrandt, Vermeer, Jan Steen, Frans Hals munkássága révén). Amszterdam Európa egyik leggazdagabb városaként a kereskedelem és a pénzügy központja lett, itt alakult meg az első tőzsde is.

1626-ban az országgyűlés (Staten-Generaal) megrendelést adott a Biblia holland nyelvű fordítására, amely 1637-ben el is készült, több holland és flamand nyelvű fordító közreműködésével. Hatására alakult ki a holland köznyelv, amely jelentős szerepet játszott Hollandia kulturális egységének kialakulásában. Az államilag finanszírozott *Statenbijbel* nyelve a kiváló közoktatás, az egyház és az irodalom nyelvhasználatának normájává vált: ezt tekinthetjük a holland nyelvi tervezés első dokumentumának (De Vries–Willemyns–Burger 1994: 57–128, 186–198).

Bő egy és háromnegyed évszázad múltán Flandriában is nagy nyelvpolitikai változást hozott, hogy 1815-ben – Hollandia, Belgium, Luxemburg és a holland gyarmatok egyesítésével – létrejött az Egyesült Németalföldi Királyság, ahol a holland uralkodó, I. Vilmos a hollandot nyilvánította hivatalos nyelvnek. A korabeli holland nyelv azonban mind kiejtésében, mind szókincsében, kisebb mértékben pedig mondatnyelvében is eltért a helybeli flamand dialektusoktól. A nyelvi nehézségekhez társuló gazdasági terhek és a területnek az egyház ellenőrzése alá vonása miatt Belgium 1830-ban kikiáltotta függetlenségét. Ez Flandriában eleinte a francia nyelv dominanciájához való visszatérést jelentette, és csak 1898-ban ismerték el hivatalos nyelvként a francia mellett a hollandot is. Bár a holland azóta a tudományos, az irodalmi és a közélet jól funkcionáló nyelve, sok flamandnak mindmáig kisebbségi érzése van a „nagy testvér”, a hollandiai holland mellett.

Ha most egy újabb ugrással elérjük a közelebbi múltat, azt látjuk, hogy 1980-ban létrejött a flamandok és a hollandok közös (államközi) nyelvi szervezete, a *Taalunie* (‘nyelvi szövetség’), amely a holland nyelv fejlesztését és ápolását tűzte ki feladatául, anyanyelvként és idegen nyelvként egyaránt. Anyagilag támogatja tankönyvek, nyelvtanok, szótárak kiadását, valamint a nyelvi és irodalmi tudományos kutatást. Jóváhagyja a helyesírási reformokat és a honosításhoz szükséges nyelvtudás szintjét. Ez a szervezet lett a nyelvi tervezés központja. A sztenderd nyelv ma a két országban leginkább az írott változatban egyezik meg, mivel megmaradt a nagy eltérés a kiejtésben, és szembeötlő a szóhasználat különbsége is.

Mindkét országnak szembe kell néznie a bevándorlók magas számával és az ebből adódó nyelvi kihívásokkal, melyeket ki tudja, meddig ellensúlyoz az országok jó gazdasági helyzete és az EU-ban betöltött központi szerepe.

A jelnyelv képvisellete a nyelvterületen

Keveset tudni arról, miként alakult a siketek sorsa a 18. század előtti Németalföldön. Ami emlék fennmaradt, az néhány siket festő neve és művei, köztük a legnevesebb az amszterdami Hendrik Avercamp (1585–1634), a téli tájak vászonra álmódója (Fortgens 1991: 215–221). Pontosabb adataink csupán a siketoktatás elindulása óta vannak.

A siketoktatás hollandiai története

Hollandiában az első siketiskolát Groningenben alapították 1790-ben. A véletlen úgy hozta, hogy Henri Daniël Guyot, egy helybeli lelkipásztor 1784-ben Párizsban töltötte vakációját. A nyaralás egyik eseményeként részt vett Charles Michel De l'Épée abbé nyilvános óráján, melyet siket tanítványainak tartott. Guyot-ra akkora hatással voltak a látottak, hogy az abbénál maradt, első hollandként elsajátította a jeleléssel történő (ún. *manuális*) oktatás módszereit és a spanyol Juan Martin Pablo Bonet (1579–1633) által kifejlesztett kézi ábécét.

Visszatérve a hollandiai Groningenbe, Guyot a francia módszert a holland nyelvre alkalmazta, és elkezdte a tanítást, igaz, először csak két tanítvánnyal. 1790-re sokakat meg tudott győzni egy párizsihoz hasonló intézet létesítésének fontosságáról. Elég pénz is összegyűlt ahhoz, hogy – Hollandiában elsőként – megalakulhasson a Groningeni Süketnéma Intézet. Az intézmény különlegesen toleráns volt a diákok fogadása terén: mindenkit felvettek, anyagi helyzetére és hitére való tekintet nélkül. Egyfajta általános vallási oktatás mellett a zsidó tanítványok zsidó, a katolikus tanítványok katolikus, a protestánsok protestáns vallási oktatásban részesültek.

A vallásorák mellett minden olyan tárgyat tanítottak, amelyeket később – 1901-ben – az elemi oktatásban kötelezővé tettek. A képzést a lányoknál kézimunka, a fiúknál egy szakma (cipész, asztalos vagy szabó) tanulása zárta le.

Az első évben 13 diákja volt az intézetnek, és a létszám az évek során gyorsan nőtt. Kezdetben a párizsi jelkészlettel dolgoztak, de az idők folyamán egyre több jelet vettek át azok közül, amelyeket a groningeni siketek egymás közt használtak.

Ekkor alakult ki az úgynevezett *holland* vagy *kombinált* módszer, melyben a jelelést és a beszédet egymás kiegészítéseképpen használták. 1830-ban megnyitotta kapuit – másodikként – az ország déli részén, Gemertben a római katolikus siketiskola.

A groningeni intézet támogatóinak száma jelentősen megcsappant, amikor Rotterdamban 1853-ban olyan intézet nyílt, amely a jelelést száműzve beszélni tanította a siketeket. 1889-ben Leidenben, 1911-ben Amszterdamban létesült újabb siketiskola. Ekkorra már – az 1880-as Milánói Kongresszus hatására – valamennyi intézmény az *orális* módszert követte. Ez a módszer a hangzónyelvi, a szájról olvasásra és az esetleges hallásmaradványokra épülő oktatást tette kötelezővé, a jelnyelv használatát pedig tiltotta.

A gyerekek egymás közt ugyan továbbra is a jelnyelvet használták, de erre igen kevés szituációban volt lehetőségük. Minden iskola gyerekcsoportjának többé-kevésbé magának kellett megalkotnia a saját nyelvét, ezért más iskolákét, csoportokét nemigen

értették. Tanáraiktól ráadásul azt tanulták, hogy a „mutogatás” primitív, és csak gyengeelműeknek való. Mindez nem segítette elő a holland jelnyelv használatát és fejlődését.

A siketoktatás Flandriában

Flandriában Petrus Jozef Triest kanonok 1820-ban Gentben alapította meg saját pénzén az első siketiskolát lányoknak, a Szeretet Nővérei apácarend segítségével (Buyens 2005: 74). Az Egyesült Németalföldi Királyság idejében járunk, így Triest atya – annak érdekében, hogy a királytól támogatást kapjon egy fiúiskola megnyitására is a Szeretet Fivérei rend keretében – két szerzetest Groningenbe, a Guyot intézetbe küldött, hogy átvegyék az ottani módszereket.

A tanítás végül 12 siket fiúval 1825 márciusában kezdődött meg. Az intézet először a holland I. Vilmostól, majd Belgium 1830-as megalakulása után Leopold királytól a Királyi Intézet előnevet kapta. Az 1862-től máig a Királyi Szent Gergely Orthopedagógiai Intézet nevet viselő intézmény fokozatosan befogadta a siket, de normális fejlődésű gyerekek mellett a motorikus problémákkal, sőt az autizmussal együtt élő gyermekeket is.

Ugyancsak Triest kanonok kezdeményezésére alakult meg Brüsszelben 1835-ben a Siketek és Vakok Királyi Intézete, akkor még flamand és vallon gyermekek számára. Az intézmény jogutóda Sint-Lambrechts-Woluweban ma már csak flamand gyerekeknek ad otthont. Hasonló intézményeket találunk a limburgi Hasseltben és a nyugat-flandriai Spermalie-ban is.

Dr. Peet Harvey-nek, egy New York-i siketiskola igazgatójának a feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1851-es belgiumi látogatása idején a siketoktatásban az összes tárgyat ott jelnyelven tanították, de a leghatékosabbak szájáról is olvastak, és beszéltek is. Különböző mesterségekre szintén képezték őket, leginkább a kevés kommunikációt igénylő szabó, illetve cipész szakmára. Miután azonban 1867-ben a rotterdami intézetből érkező Hirsch professzor előadást tartott Gentben az orális (a hallásmaradványokra, illetve a szájáról olvasásra építő) módszer hatékonyságáról, először a kombinált módszert (a jelelés mellett szájáról olvasást és beszédet), majd 1881-től kizárólagosan az orális módszert vezették be a belgiumi siketiskolákban.

Változások a 20. század második felétől

Az orális módszer egyeduralma egészen a 20. század közepéig tartott, amikor a nyelvtudomány érdeklődése a siketek egymás közötti kommunikációja felé fordult. Hollandiában Bernard Tervoort kutatta először a gyerekek körében használt jelelést. Disszertációját a tanároknak szóló javaslattal zárta: „Tanulják meg gyermekeik nyelvét, ha sikeresen meg szeretnék tanítani őket a magukéra” (Tervoort 1953: 292; *fordítás tőlem – A.B.J.*).

Az amerikai William C. Stokoe 1960-as *Sign language structure* [A jelnyelv szerkezete] című tanulmánya nyomán előbb az angol, majd a holland nyelvterületen is elkezdődtek a rendszeres jelnyelvi kutatások. A jelnyelvészet mellett a gyerekek nyelvi fejlődésének vizsgálata is nagy szerepet játszott a siketoktatás megváltozásában. A hatvanas években azt vizsgálták, milyen fejlődési fázisokon megy át a hallássérült gyerekek nyelve, utána pedig a figyelem arra irányult, milyen körülmények kelljenek ahhoz, hogy ezek a gyermekek nyelvileg a legjobban fejlődjenek. A kutatások azt bizonyították, hogy a felnőtt és gyermek közötti korai interakció meghatározó a nyelvi fejlődés szempontjából. A hetvenes években Hollandiában a kutatók arra a felismerésre

résre jutottak, hogy a siket gyermekekkel való kommunikálás ténye fontosabb, mint annak módja.

A *totális kommunikáció* (Schermer 2012: 467) néven elterjedt metódus a hetvenes évek végétől vált uralkodóvá Hollandiában. Ez lehetővé tette az összes lehetséges kommunikációs eszköz használatát, legyen az beszéd, szájról olvasás, jelelés, ujj-ábécé (a hangzó nyelv betűinek leképzése az ujjak segítségével), írás vagy olvasás. 1981-ben erre az alapra helyezték a tanítást a Guyot iskolában is, immár Harenben. A módszert apránként átvette a többi iskola is.

A sok külföldi származású gyerek – gondoljunk csak a nyelvterületre való jelentős mértékű bevándorlásra – az iskolákban előtérbe helyezte a bilingvális oktatás kérdését. A tapasztalat azt mutatta, hogy azok a gyerekek, akik először az anyanyelvüket tanulták meg alaposan, később a hollanddal is jobban boldogultak. Ebből adódott a következtetés, hogy kedvezőbb eredményeket hoz, ha a siket gyerekek előbb egy jelnyelvet sajátítanak el anyanyelvi szinten, és erre alapozzák a hangzó beszéd (és az írás-olvasás) tanulását. Mára mind Hollandiában, mind Flandriában megengedett a jelnyelv használata a tanításban és azon kívül is. 1995-től *bilingvális nyelvoktatás* folyt a siketiskolákban (holland jelnyelv, Nederlandse Gebarentaal /NLG/, illetve flamand jelnyelv, Vlaamse Gebarentaal /VGT/). Egyre több siket tanár kapott állást az iskolákban. A ma húszas éveikben járó fiatalok ezzel a kétnyelvű képzéssel nőttek fel.

Schermer (2012: 472) szerint 2004-től azonban az úgynevezett *monolingvális-bimodális* korszak köszöntött be, amely máig is tart. Erről szól lentebb a „Problémák az oktatásban” című rész.

Siketek és nagyothallók a két országban

Bár a szakirodalom különböző adatokat közöl, a prelingvális siketek száma Hollandiában mintegy 15 000, Flandriában 6 000 főre tehető, és mintegy 1,4 millióra, illetve 800 000-re a halláskárosodottaké. Jóllehet mindkét terület hivatalos nyelve a holland, a siket közösségek két különböző jelnyelven jelelnek. Érdeklődésüket Hollandiában a *Dovenschap* nevű szervezet, Flandriában a *Fevlado* látja el.

A holland siketek kisebbségi nyelve az említett Nederlandse Gebarentaal (NGT), a flamandoké a Vlaamse Gebarentaal (VGT). Mint a fentiekben láthattuk, eredetükben sok a hasonlóság (mindkettő a francia jelnyelvvvel rokonítható, akárcsak a magyar jelnyelv), de kétségtelenül hatott és hat ma is rájuk a beszélt holland nyelv. Mivel a Taalunie érdeklődése a két jelnyelv egységesítésére szemmel láthatólag nem terjed ki, a jelnyelvek fejlődésükben továbbra is külön utakon járnak.

Hollandiában a siketek személyes ügyeik intézésére évi 30 óra ingyenes jeltolmácsolást vehetnek igénybe (gondoljunk itt például a háziorvosnál, szülői értekezleten, önkormányzatnál és egyéb hivatalokban eltöltött időre). Ezen felül munkaidejük 15%-ában és az oktatásban töltött idő 100%-ában számíthatnak tolmács segítségére, de ezt éppen napjaikban készülnek felülvizsgálni (<http://www.dovenschap.nl/>). Flandriában évente 18 óra térítésmentes jeltolmácsolás áll hasonló személyes célokra a siketek rendelkezésére, amit alapos indok esetén még 18 órával egészíthetnek ki. A siket munkavállalók szigorúan munkaszituációkra a munkaidejük 10%-ának megfelelő tolmácsolt órát kaphatnak, de a munkaadó igazolásával kérvényezhetnek további 10%-ot. A munkanélküli siketek térítésmentes tolmáccsal segített, szabadon felhasználható

óráit egyelőre sajnos nem szabályozzák. Az oktatásban különbséget tesznek az oktatási formák között. A tolmácsolást az iskolának kell kérnie, és évente írásban kapja meg a minisztériumtól a megítélt óraszámot. Ez a 2006/2007-es tanévben a szakiskolákban évi 165 óra, a műszaki oktatásban 210 óra volt tanulónként, míg a felsőoktatásban 160 óra járt egy tanévre (Vermeerbergen–Van Herreweghe 2008: 236–238).

Hollandia számos városában a hét egy meghatározott napján egyes vendéglők „siket kávézókká” alakulnak, így adnak lehetőséget a közösségeknek az együttlétre.

Mindkét országban működik jelnyelvi centrum (Nederlands Gebarententrum, illetve Vlaams Gebarentaal Centrum), melyeknek hármas célja van: (1) információ nyújtása a jelnyelvről és a siketközösségről, (2) tananyagok kidolgozása és tanfolyamok szervezése, (3) a nyelvi tervezés, elsősorban egy jelnyelvi adatbank kezelése, az alkalmazott kutatások elősegítése, a szótárak és grammatikák leírása, szerkesztése és kiadása.

Nyelvi tervezés és a jelnyelvek elismerése

A nyelvi tervezés valamennyi nyelv esetében a nyelvhasználat tudatos befolyásolását jelenti, legyen az hangzónyelv vagy jelnyelv. Formája a nyelvi státusz-, illetve korpusztervezés, valamint a nyelvi oktatás tervezése (Schermer 2012: 467).

Az úgynevezett *státusztervezés* a nyelv megítélésének (akár pozitív, akár negatív irányú) megváltoztatása. Pozitív értelemben jelentheti egy csoport nyelvének elismerését kisebbségi nyelvként, ennek szerteágazó következményeivel: anyanyelvi tanítást az iskolákban, a nyelvhasználat lehetővé tételét a magán- és közélet minél kiterjedtebb területén, földrajzi nevek többnyelvű kiírását, az adott nyelvű személynevek viselésének engedélyezését. Negatív esetben a hasonló lehetőségek tiltása lesz jellemző. A jelnyelvek szempontjából alapvető az adott jelnyelvnek mint a helybéli siket közösségek nyelvének kisebbségi nyelvként történő elismerése, ami rendszerint magával hozza a jelnyelv és a helybéli hangzó nyelv bilingvális rendszerű oktatását, a tolmácsolás szabályozását, a média elérésének biztosítását (feliratozás, jelelt változat), az érintettek munkához segítségét stb.

Az Európai Unió 2003 óta elismeri a jelnyelveket, és tagjainak is ezt az utat javasolja. Egyes tagországokban – mint Csehország, Finnország, Szlovákia, Ausztria – az elismerést az alkotmányban rögzítik, másutt – így Dániában, Lettországon, Írországon, Belgiumban, Nagy-Britanniában és most már Magyarországon is – jelnyelvi vagy egyéb törvényekkel, rendeletekkel szabályozzák.

A nyelvi státusztervezés Hollandiában

Hollandiában az a helyzet állt elő, hogy gyakorlatilag elismerik a jelnyelvet mint a siket közösség anyanyelvét, biztosítják a használatát, de törvényi elismerése nincs. Az alkotmányos elismerést eleve gátolja az a tény, hogy az alkotmányban a holland sem szerepel ún. hivatalos nyelvként, a törvényi elismerésnek pedig igen súlyos feltételt szabtak: a jelnyelv (NGT) országos standardizálását.

A holland jelnyelvi korpusztervezés

A standardizálás a nyelvi tervezés másik ágának, a *korpusztervezésnek* az egyik lehetséges megvalósulási formája. A korpusztervezés az adott nyelvnek a megváltoztatására irányul azzal a céllal, hogy az átláthatóbbá, mindenki által használhatóbbá

váljon. Itt elsősorban a nyelv egységesítésére, nyelvtanok, szótárak kiadására kell gondolni.

A jelnyelvi korpusztervezésben Hollandia európai szinten is elől jár. A jelnyelvi kutatások a nyolcvanas évek elején kezdődtek az Amszterdami Egyetemen (UvA). Szorosan együttműködtek a Siket és Nagyothalló Gyermekeket Segítő Holland Alapítvánnyal (NSDSK) és az 1977-ben alapított Holland Siketek Tanácsával. Az 1982-től 1999-ig tartó, első országos jelnyelvkutatási projekt (*KOMVA-projekt*) elsődleges célja az volt, hogy a siket gyerekeket nevelő szülők számára összegyűjtsék a használatban lévő jeleket egy kétnyelvű (holland jelnyelv – írott holland) szótárban. A program eredményeként 15 000 jelet vettek fel videokazettára, majd ezeket variációjukkal lejegyezték. A szótárírók egyrészt számot akartak adni a jelek variációiról, másrészt az egységesítés felé is törekedtek. Ennek érdekében a nyelvterület egészen előforduló jeleket – mint preferált jeleket – elsőként jelenítették meg, a felvett jeleknek mintegy a fele volt ilyen. A többi jelet másodlagos jelként közölték. Az első holland egységes nemzeti jelszótárt, a *Handen uit de Mouwen* [Munkára fel!] 1988-ban adták ki a siket gyermekeket nevelő szülők és tanárok számára, majd ezt követte 1989-ben az alapjelkincset a széles közönséggel megismertető *Basisgebarenschat* [Alapjelkincs].

Mivel közben egyértelművé vált a kormány álláspontja, amely szerint a jelnyelv kisebbségi nyelvként történő elismerésének feltétele annak standardizálása, elsősorban oktatási célokra elindult a másik, a *STABOL-projekt*. A program (*Standardisatie Basis en Onderwijs Lexicon* – vagyis az alap- és az oktatási szókincs standardizálása) az alapjelkincsben mintegy 2 500, az oktatási jelkincsben pedig mintegy 2 000 újabb jel standardizálását tűzte ki célul.

A standardizálás folyamatáról

A kérdéssel foglalkozók már a kutatás elején leszögezték: a változás és a változatok léte a nyelv (minden nyelv) sajátja, a standardizálás pusztán gazdasági, illetve politikai célokat szolgál. A standardizálást elindító munkacsoportot a különböző régiókból válogatott siketek mellett két halló nyelvész és két kétnyelvű (NGT/holland) halló alkotta. A kutatás elején úgy határoztak, hogy ne csupán egyetlen (domináns) regionális változat legyen az összes standard jel alapja. Egy jel akkor lehetett „standard”, ha azt az egész országban használják az oktatásban és a családok nyelvi támogatásában. Fontos tudni, hogy a napi nyelvhasználatban a nem standardizált jelek nem „rosszak” vagy „hibásak”. Egy jelet akkor tekintettek standardnak, ha minden régióban ugyanaz a jelentése, minden régióban ugyanúgy jelelik, és minden régióban felismerik. Ha egy fogalomra csak egy régióban volt jel, akkor azt jegyezték fel standardként. Ügyeltek rá, hogy megtartsák a szemantikailag rokon jelek között tapasztalható morfológiai összefüggést. Ahol a kritériumok alapján nem lehetett megállapítani a standard változatot, ott mindkét variánst felvették mint egymás szinonimáit (Van den Bogaerde–Schermer 2008). 2002 és 2007 között sok új jelet jegyezték le és terjesztettek immár DVD-k segítségével. 2006 óta a Holland Jelnyelvi Centrum (Nederlands Gebarencentrum) online elektronikus szótárt üzemeltet több mint 7 000 standardizált jellel. 2008-ban került fel az első jelnyelvi korpusz a Nijmegeni Egyetem honlapjára, és ugyanebben az évben jelent meg az Amszterdami Egyetemen a *Gebarentaalwetenschap* [Jelnyelvtudomány] című tankönyv (Baker–Bogaerde–Pfau–Schermer 2008, majd angolul 2016).

2009-ben a neves Van Dale kiadó jelnyelvi szótárt jelentetett meg (Schermer 2009). Jelenleg Amszterdam, Nijmegen és Utrecht egyetemeken jelnyelvészeti képzés és kutatás, a Hogeschool Utrechten pedig BA és MA szintű jelnyelvi tanár- és tolmácsképzés folyik.

A flamand jelnyelvi tervezés helyzete

Flandriában jelnyelvészeti kutatás elsősorban Brüsszelben (VUB, 1992-től), Gentben és Antwerpenben folyik az egyetemeken, ezekbe is nagymértékben bekapcsolódik a Jelnyelvi Centrum (Vlaams Gebarentaal Centrum), főiskolai szinten pedig a Leuveni Katolikus Egyetem antwerpeni karán (a volt Lessius Hogeschoolon) folyik 2008 óta jelnyelvi tanárképzés. 2004-től érhető el a flamand jelnyelv digitális szótára az interneten (<http://gebaren.ugent.be/>), genti és brüsszeli kutatók munkája eredményeként. 2008-ban DVD-n is megjelent a digitális szótár.

A flamand jelnyelvet 2006-ban ismerték el az országban a flamand siket közösség kisebbségi nyelvként, ahogyan a vallon jelnyelvet is elismerték a frankofón siketek kisebbségi nyelvül 2003-ban. Belgiumban a standardizálást nem szabták az elismerés feltételül. A flamand álláspont jelentősen különbözik a hollandtól: nem erőltetik, de támogatják a spontán egységesülést (Vermeerbergen–Van Herreweghe 2008: 16).

Problémák az oktatásban

Mind Hollandiában, mind Flandriában jelenleg talán a nyelvi tervezés harmadik eleme, a *oktatástervezés* jelenti a legnagyobb problémát. Noha 1995-től lehetőség nyílik a bilingvális oktatásra, a legtöbb siketiskolában ezt csak szükségmegoldásnak tartják, és ha lehet, a kérdést nem erőltetik. Mi vezethetett ehhez a helyzethez?

Természetes, hogy a szülőkkal megismertetik az audiológia területén kifejlesztett legújabb technikai vívmányokat; ez napjainkban elsődlegesen a cochleáris implantációt (CI) jelenti (a fülben a cochleába=csigába vezetékot helyeznek, ez vezet az ingert a hallóideghez, illetve az agyba). Ugyanígy természetesnek kellene lennie, hogy a szülők megismerhessék a kétnyelvű tanulás és a kétféle közösséghez való tartozás előnyeit is. Mára Hollandiában és Flandriában a siketen világra jött gyerekek 80%-át implantálják az egyik oldalon még a második születésnapjuk előtt, és az iskolába kerülő gyerekek nagy része számíthat a másik oldali implantációra is. Kétségtelen, hogy az ún. „CI-gyerekek” esélye nagyobb arra, hogy gyorsabban és jobban elsajátíthassák a beszélt és írott holland nyelvet, mint nem implantált társaik. A mai technika mellett azonban a legjobb esetben is nagyothallók lesznek, teljes beilleszkedésük a hallók közé továbbra is kétséges. Bizonyos helyzetekben pedig (például zuhanyozás, úszás, az akkumulátor lemerülése) újra és újra szembesülniük kell a teljes siketség tényével (az implantátum külső, a fejhez illesztett, illetve belső részei nem érintkezhetnek vízzel). Ezeknek a gyerekeknek a nagy része a hagyományos közoktatásba kerül, ahol a halló gyerekekkel összehasonlítva aránytalanul nagy kihívásokkal találkoznak mind a tanulás, mind a beilleszkedés terén. A CI-használatot és mellette a hangzó holland nyelven történő oktatást nevezi Schermer (2012: 472) *monolingvális-bimodális* módszernek. Ha ezek a gyerekek is bilingvális oktatásban részesülhetnének, akkor felnőve talán szabadon közlekedhetnének mind a siketek, mind a hallók világában, jobban megtalálva identitásukat is (De Meulder–Crasborn 2010).

Sok jelelő siket fiatal is a hagyományos közoktatásba kerül, ahol a jeltolmácsok szolgáltatását veszik igénybe, esetleg néhány napot a héten siketiskolában töltenek. Más siket gyerekeknél csak később derül ki, hogy túl nehéz számukra a hagyományos oktatás, ám jelelni így csak jelelő iskolába kerülve, idősebb korokban tanulnak meg.

Számos siketiskolában a jelnyelvi oktatás másodlagos, esetleg csak azoknak kínálják fel, akik máshogy nem boldogulnának, esetleg többszörösen is hátrányos helyzetűek. Így a jelnyelvnek ezekben az intézményekben meglehetősen alacsony a presztízse.

Problémát jelent továbbá, hogy kevés a pedagógus képzettségű siket, a halló tanárok jelnyelvi tudása nem kielégítő, nem terjedt el megfelelő lejegyzési mód, és kevés a jó minőségű tananyag. Mindkét országban gondot okoz továbbá a bevándorlók nagy száma, ami a bevándorolt szülők siket gyermekeinek megjelenését is eredményezi (Vermeerbergen–Van Herreweghe 2008: 73–140).

Mivel a siket gyerekek jelentős részét felveszi a hagyományos közoktatás, a siketiskolákat sok helyen összevonták, vagy az iskola keretein belül vak, autista és problémás beszédfejlődésű gyerekeket is oktatnak. A tanulói létszám csökkenése maga után vonja a kevesebb támogatást, az új lehetőségek beszűkülését. Flandriában jelenleg nagyon kevés a siketeknek felajánlott középszintű képzés, a felsőoktatásba onnan nem lehet bekerülni. Ezt a problémát a középfokú oktatás újraszervezésével szeretnék orvosolni, továbbá elősegítenék a siket gyerekek csoportos integrálását a középfokú oktatásba. Fontos, hogy a közoktatásba integrált siket gyerekek is részt vehessenek jelnyelvi órákon és megismerhessék a siket kultúrát. Továbbra is kapcsolatban kell maradniuk siket felnőttekkel, hogy azok mintául szolgálhassanak számukra. Javítani kell a hagyományos iskolák és a siketiskolák együttműködését.

Összegezés

Áttekintettük a jelnyelv és a jelnyelvi oktatás történetét Hollandiában és Flandriában, a jelnyelv múltja után pedig a jelen kérdéseit is igyekeztünk vázolni. Ami viszont a jövőt illeti, az még mindig elég bizonytalan.

Nagy jelentősége lenne egy jól látható és erős szülői szervezetnek, amely minden siket gyerek érdekeit képviselné, és fellépne a teljes értékű oktatás esélyének megteremtéséért. Ugyanilyen fontos lenne, hogy a szülők objektív felvilágosítást kapjanak a siket gyerekek számára rendelkezésre álló oktatás különféle lehetőségeiről, így a segédeszközök (hallókészülék, CI) mellett a kétnyelvűség jelentőségéről, a jelnyelvről, a siket kultúráról, hogy ezeknek az információknak a birtokában tudatosan dönthessenek gyermekük (tovább)tanulásáról.

Mint láttuk, a két ország jelnyelvi tervezése valóban megelőzi néhány lépéssel a magyart, és az ő tapasztalataikra építve talán még néhány buktatót is kikerülhetünk.

IRODALOM

- Baker, A. – Bogaerde, B. van den – Pfau, R. – Schermer T. (2008): *Gebarentaalwetenschap*. Deventer: Van Tricht.
- (2016): *The linguistics of sign languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bartha Csilla – Hattyár Helga – Szabó Mária Helga (2006): A magyarországi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 852–906.
- Buyens, M. (2005): *De dove persoon, zijn gebarentaal en het onderwijs*. Antwerpen: Garant.
- Csetneki Sándorné Bodnár Ildikó (2013): Gondolatok a jelnyelvről – beszámoló egy konferenciasorozatról. *Modern Nyelvoktatás* 19/1–2, 133–141.
- Csetneki Sándorné Bodnár Ildikó – Czap László – Pintér Judit (2014): Számítógéppel segített beszédfejlesztés. *Modern Nyelvoktatás* 20/4, 75–86.
- De Meulder, M. – Crasborn, O. (2010): *Gebarentaal is onmisbaar in het onderwijs aan kinderen met een CI*. https://www.researchgate.net/publication/239854287_Gebarentaal_onmisbaar_in_het_onderwijs_aan_kinderen_met_CI (Letöltve: 2016.09.22.)
- De Vries, J. W. – Willemys, R. – Burger, P. (1994): *Het verhaal van een taal: negen eeuwen Nederlands*. Amszterdam: Prometheus.
- Fortgens, C. (1991): Geschiedenis: gebarentaal en dovenonderwijs. In: Schermer et al. 195–225.
- Grosjean, F. (1999): A siket gyermek joga a kétnyelvűvé váláshoz. *Modern Nyelvoktatás* 5/4, 5–8.
- Konráné Hegybíró Edit (2014): Négyen, akik siketeket tanítanak. *Modern Nyelvoktatás* 20/1, 3–14.
- Szabó Mária Helga (2007): *A magyar jelnyelv szublexikális szintjének leírása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Schermer, T. – Fortgens, C. – Harder, R. – Nobel, E. de (red., 1991): *De Nederlandse Gebarentaal*. Twello: Van Tricht.
- Schermer, T. (red., 2009). *Van Dale Basiswoordenboek Nederlandse Gebarentaal*. Utrecht: Van Dale.
- Schermer, T. (2012): Sign language planning in the Netherlands between 1980 and 2010. *Sign Language Studies* 12/4, 467–493.
- Stokoe, W. (1960): Sign language structure: An outline of the visual communication system of the American deaf. *Studies in linguistics: Occasional papers* (No. 8). Buffalo: University of Buffalo.
- Tervoort, B. (1953): *Structurele analyse van visueel taalgebruik binnen een groep dove kinderen*. [Publikálatlan doktori disszertáció.] Amszterdam: UvA.
- Van den Bogaerde, B. – Schermer, T. (2008): Deaf studies in the Netherlands. *Deaf worlds* vol. 3. [https://www.academia.edu/166095/Deaf_studies_in_the_Netherlands?auto=down load](https://www.academia.edu/166095/Deaf_studies_in_the_Netherlands?auto=down+load) (Letöltve: 2016.09.22.)
- Vermeerbergen, M. – Van Herreweghe, M. (red., 2008): *Wat (geweest / gewenst) is*. Gent: Academia Press.
2009. évi CXXV. törvény: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0900125.TV (Letöltve: 2016.09.22.)
- Dovenschap: <http://www.dovenschap.nl/> (Letöltve: 2016.09.22.)
- „JelEsély” projekt: <http://jelesely.hu/web> (Letöltve: 2016.09.22.)